

Arap Baharı Sonrası Dönemde Şark Bölgesindeki Siyasi Eğilimler: Değişen Bir Bölgesel Düzendeki Siyasal İslam'ın Dönüşümü

22 Eylül 2018

İstanbul, Türkiye

Sonuç Raporu

Günümüz bölgesel ve uluslararası düzeni, hâlihazırda liberal demokrasilerin yanı sıra devlet kurumlarının yalnızca Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) coğrafyasında değil, eş zamanlı olarak Batı'da da yaşanan bir krizin tam ortasında yeniden şekillenme süreci içerisinde. Küresel bağlamda aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığının kaynaklık ettiği; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği (AB) gibi geleneksel müttefikler arasında dahi baş gösteren güven bunalımının yanında politik olarak bir tür sağa kayma eğilimi söz konusudur. MENA Bölgesi'nde Batılı ülkelerin desteğiyle kurulan bölgesel düzen bugün artık anlamını yitirmişken; ABD, İngiltere ve Fransa'nın görünürde bölgeden geri çekilme arzusu diyebileceğimiz veya bölge ile ilişkilerinde yalnızca silah satışına odaklanan dış politikaları, hudutları belli olmayan, belirsiz bir görünüm arz etmektedir. Bu durum, bölgede bir güç boşluğu yaratmıştır ve Rusya'nın yanında Çin'in de artan nüfuzuyla birlikte bu güç boşluğunun gün geçtikçe yeni bölgesel aktörler tarafından doldurulduğu gözlemlenmektedir. Suudi Arabistan Krallığı ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında sıkı bir ittifak ilişkisinin kurulması ve bu ikilinin İsrail ile yaklaşması, siyasal İslamcı hareketlere karşı düşmanca bir atmosferin oluşmasına sebep olmuştur.

Elinizdeki metin, Al Sharq Forum'un Şubat 2018 tarihinde düzenlediği; "Arap Baharı Sonrası Dönemde Siyasi Eğilimler: Değişen Bölgesel Düzen(sizlik)de Siyasal İslam'ın Dönüşümü" başlıklı etkinliğin devamı niteliğindeki bir yuvarlak masa toplantısının sonuç raporudur. Siyasal İslamcı liderleri, aktivistleri ve siyasal İslamcı hareketler üzerine çalışan akademisyenleri bir araya getiren bu yuvarlak masa toplantısı, değişen bölgesel ve uluslararası dinamiklerin MENA coğrafyası özelinde siyasal İslamcı hareketlere tanıdığı fırsatların, bölgede yarattığı tehditlerin ve Arap Baharı (sonrası) dönemde değişen siyasi atmosfer karşısında yaşanan kurumsal ve ideolojik dönüşümlerin bir haritasını çıkarmayı hedeflemektedir. Bu hususta siyasal anlamda dışlanmanın, siyasal İslamcı hareketlerin ılımlı bir noktaya evrilmesi üzerindeki etkileri de özel olarak incelenmiştir.

Bölgesel ve Uluslararası Aktörlerin Değişen Yaklaşımları

ABD'nin Yeni Dış Politikasının Özellikleri

Trump yönetimindeki ABD, her geçen gün bir piyasa aktörü gibi davranmasıyla dikkat çekmektedir. Trump'ın Orta Doğu'ya yönelik dış politikası, bir katılımcının da belirttiği gibi, "bana ödemeyi yap, gereğini yaparım" mottosuyla özetlenebilecek bir piyasa mantığıyla işlemektedir. Bunun yanı sıra Filistin meselesini rafa kaldırmak da Trump'ın dış politikadaki öncelikli bir hedefi durumundadır. Toplantıdaki katılımcılar arasındaki anlaşmazlık noktalarından biri, genel olarak ABD'nin MENA bölgesinden çekilecek olması ile anılan gelişmelerle alakalı olmuştur. İleri sürüldüğü üzere ABD, İsrail'e ve Kahire'deki askeri rejime destek verirken Filistin meselesinin sona ermesi için aktif bir çaba içerisinde ve İran'ın Suriye'den çıkarılması yönünde baskı uygulamak için de Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (KOEP) sona erdirmiştir. Öte yandan, bu politikanın uygulamasına dair önemli bazı hususlar vardır: ABD'nin bölge ile olan ilişkisi kurumlar arası ilişkilerden ziyade kişiler arasındaki ilişkiler esası üzeredir. ABD'nin kurumlar nezdinde olmayıp, isimler ölçeğinde yürüttüğü bu ilişki tarzı, başlıca politikaları istikrarsız bir noktaya varıran sosyal medyanın -bilhassa Twitter'ın- da etkisiyle manipülasyonlara uygun bir zemin yaratmakta ve ilişkilerin seyrini öngörülemez kıldığı gibi ciddi zararlara da yol açmaktadır.

MENA Bölgesi'nde Yükselen Aktörler: Rusya ve Çin

Soğuk Savaş'ın ardından bölgedeki güç denkleminin dışında kalan Rusya, Libya'da Batılı güçlerin oyununa geldiğini düşündükten sonra Suriye ile bölgeye güçlü bir aktör olarak yeniden ayak basmıştır. Rusya'nın bölgeye dönük

agresif müdahalesi, bölgenin gelişimine dair fayda temelli hiçbir hedef veya strateji taşımayan, tümüyle çıkar odaklı bir müdahaledir. İç politikada ise Putin'in güçlü otoriter yönetimini pekiştirmesiyle birlikte genel siyasi eğilim sağın gölgesindedir. Nitekim bu durum, Rusya'nın bir başka açıdan siyasal İslamcı hareketlere karşı İslamofobik yaklaşımını bölgeye yansıtan bir faktördür. Ancak bir katılımcıya göre, Rusya'nın pazarlık kozu olarak gördüğü Filistin direniş gücü Hamas bu durumdan münezzehdir. İsrail lideri Netanyahu gün geçtikçe Rusya'yı Levant bölgesinde daha faydalı bir aktör olarak görmektedir ki İsrail, ABD'nin yanında Rusya ile de bir ittifak kurma potansiyeline haizken, Rusya ve İsrail arasında özel bir ittifak ilişkisinin doğmak üzere olduğundan söz edilebilir. Suriye'de cereyan eden iç savaşın sonuna gelirken Rusya'nın muhtemelen karşı karşıya olacağı ilk sorun ise hiç şüphesiz İran olacaktır. Bilhassa bu durum, Rusya'nın Esad rejimini korumasının karşılığında ABD'nin İran'ı Suriye'den çıkarma teklifine olumlu yaklaşması söz konusu olursa netlik kazanacaktır. Diğer yandan Türkiye ve İran da benzer bir yakınlaşma süreci içerisinde ve her iki taraf da birbirine güvenmediğinden, bu ilişki tabiri caizse diken üstünde seyretmektedir. Fakat en nihayetinde Suriye meselesinin sona ermesiyle birlikte her iki tarafın birbirine daha yakın bir görüntü vermesi de olası görünmektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından bölgedeki güç denkleminin dışında kalan Rusya, Libya'da Batılı güçlerin oyununa geldiğini düşündükten sonra Suriye ile bölgeye güçlü bir aktör olarak yeniden ayak basmıştır

Çin ise Rusya'ya kıyasla, MENA bölgesine askeri anlamda çok daha az müdahalede bulunmakta, ideolojik yahut kalkınma

odaklı bölgesel ajandalardan ziyade ekseriyetle kendi ekonomik çıkarlarına odaklanan bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak Çin, ülke içerisindeki Müslüman nüfusa ve diğer ülkelerdeki İslamcı rejimlere yaklaşımında birbirinden farklı tutumlar benimsemektedir: İçerideki Uygur Müslümanlarına yönelik baskıcı ve şiddet yanlısı bir politikayı benimserken, İslamcı rejimlerin iktidarda olduğu Müslüman ülkelere (örneğin Pakistan) dönük izlediği dış politika ise tamamen çıkar odaklıdır. Genel itibariyle Çin'in siyasal İslamcı hareketlere olan yaklaşımı pragmatiktir ve bu durum, Çin'in siyasal İslamcı hareketlerin iktidarda olduğu ülkelerle olan yakınlaşmasını da ortak çıkarlara bağlı hale getirmektedir.

Bölgesel Durum

Hem bölgesel hem de uluslararası dinamikler, bölgenin mevcut atmosferinin kısa vadede değişmeyeceğine işaret etmektedir. Uzun vadede ise otokratik yönetimler tarafından uygulanan birbirine tezat politikaların birikmesi sonucunda toplumsal ve siyasi değişimlerin yanı sıra bölgesel ittifaklarda da kısmi ya da köklü değişiklikler meydana gelebilir. Bir konuşmacının belirttiği gibi, uluslararası anlamda güçlü demokrasilerde dahi mevcut yönetimlerin bir belirsizliğe doğru sürüklenmesinden kaynaklanan amansız bir gerilim söz konusudur. Trump'ın başkanlığının sonra ermesine kısa bir süre kala, söz konusu gidişatı tersine çevirecek bir tepki doğacaktır ki bu, AB merkezli olabilir. Fakat bununla birlikte Avrupa'da sağ popülizmin yükselişi de MENA Bölgesi'ndeki siyasal İslamcı hareketler ile yapıcı diyaloglar kurulmasının önüne geçmektedir. Dahası, Batı'da göç baskısı giderek artarken bir özgürlük atmosferinin de olmayışı, yapıcı bir durum değerlendirmesine de müsaade etmemekte ve bu durum, siyasal İslamcı hareketleri birçok noktada mağdur etmekte ve savunmacı bir pozisyona çekmektedir. Haliyle, böylesi bir atmosferde başlıca politikalara yeni bir yön vermek de pek

Mısırlı bir akademisyene göre, kimi devletler bazı durumlarda kasıtlı bir şekilde siyasal İslamcı hareketleri politik-ideolojik yelpazenin sağına itmeyi denemekte, zira böylelikle bu hareketleri tasfiye edip ortadan kaldıracak meşruiyet zeminini de yaratmayı hedeflemektedir

mümkün olamamaktadır. Ancak siyasal İslamcı hareketlerin değişen bölgesel düzene ayak uydurabilmek için bir öz değerlendirmeye ve belli değişiklikleri hayata geçirmeye ihtiyacı vardır.

Değişen Bölgesel Düzende Siyasal İslamcı Hareketler

Siyasal İslamcı hareketler, kendilerini içerisinde bulundukları durumun aksi yönüne doğru iten birçok iç ve dış baskıyla karşı karşıyadır. MENA coğrafyasındaki siyasal İslamcı hareketler içerisinde yükselen sesler, söz konusu gruplara dönük farklı boyutlarda kendisini gösteren baskıların yaygınlaştırıldığı böylesi bir atmosferde iç reformlar gerçekleştirmeyi telkin etmektedir. İç baskılarla kendisini gösteren bu tip muhalif eğilimler, siyasal İslamcı hareketleri daha da muhafazakâr bir çizgiye çekmektedir ki bu durum, siyasal İslamcı hareketlerin herhangi bir reform gerçekleştirme olasılığını, en azından kısa vadede, oldukça zor bir hale getirmektedir. Mevcut iki yaklaşım da bir nebze uluslararası bağlamdan etkilenmektedir, zira sağcı popülist hareketler iktidara gelmekte ve bu durum bilhassa Batı'da cereyan etmektedir. Batı dünyasında yükselen sağ -bu yükseliş, kısmen MENA coğrafyasındaki çatışmalara ve bu çatışmalar neticesinde ortaya çıkan mülteci akımına bağlanabilir- karşısında bazı siyasal İslamcı hareketler, yaklaşımlarını daha güvenlikçi bir perspektife indirgemmiştir. Çünkü uluslararası bağlam, siyasal İslamcı hareketlere ve aynı zamanda ideolojilerine karşı husumet besleyen bölgedeki yönetimlerin tepkilerinden ve baskılarından da büyük ölçüde etkilenmektedir.

Bölgesel kutuplaşma, yelpazenin farklı uçlarında yer alan bazı siyasal İslamcı hareketleri yalnızlığa itmektedir. Bu durum karşısında MENA coğrafyasındaki bazı siyasal İslamcı hareketler, bilhassa ülkelerinde ve onun ötesinde bölgesel ölçekteki gelişmelere bir şekilde dâhil olan diğer hareketlerin tutumlarını gözlemleyerek edindikleri tecrübeler sayesinde manevra yapmalarına izin verecek birtakım korumacı taktikler geliştirmiştir. Mısırlı bir akademisyene göre, kimi devletler bazı durumlarda kasıtlı bir şekilde siyasal İslamcı hareketleri politik-ideolojik yelpazenin sağına itmeyi denemekte, zira böylelikle bu hareketleri tasfiye edip ortadan kaldıracak meşruiyet zeminini de yaratmayı hedeflemektedir. Siyasal İslamcı hareketler, son derecede kutuplaşmış bir bölgede faaliyet gösterdikleri ve hem kutuplaştırma siyasetinden etkilenecek hem de bu kutuplaşmanın bir parçası oldukları için kendisini içine çekme potansiyeli taşıyan çatışmalardan korunma ihtiyacı duymakta ve zaman içerisinde kendi kabuklarına çekilmeye daha eğilimli hale gelmektedir. Üst düzey bir Tunuslu katılımcıya göre, mevcut çatışmalara hâlihazırda dâhil olan hareketler, daha fazla çatışmaya girmekten mümkün mertebe kaçınmaktadır.

Siyaseten Dâhil Etmenin veya Dışlamanın Siyasal İslamcı Hareketlerin Stratejileri ve İdeolojileri Üzerindeki Etkisi

Sisteme dâhiledilme/etmeveya sistemden dışlanma/dışlama durumlarında siyasi grupların ılımlı bir noktaya evrilme ya da radikalleşme eğilimlerinden hangisine daha yatkın olduklarına dair temel bir soru vardır. Bu soruya yanıt bulabilmek adına katılımcılar birkaç siyasal İslamcı hareketin -özellikle de Suriye, Fas ve Mısır'daki- uygulamalarını ve stratejilerini inceleyerek radikalleşme/ılımlılaşma kavramlarının farklı tanımlamalarını

Eğer hareket içerisinde bazı dönüşümler yaşanmasaydı Müslüman Kardeşler, Arap Baharı ayaklanmalarında yer almayabilirdi. Söz konusu dönüşümler kısmi ölçeklerde de olsa bu durum, Müslüman Kardeşlerin diğer aktörlerle olan ilişkilerine doğrudan yansımıştır

masaya yatırmış ve bu kavramların daha karmaşık ve incelikli bir şekilde sınıflandırılmadığı sürece sınırlı bir kullanışlılığa sahip olduğu sonucuna varmıştır. İlimlileşme kavramı genel olarak üç farklı içerime sahiptir: 1) Liberal demokratik reformlara destek olmak veya karşı gelmek; 2) Mevcut sistemleri kabul etmek veya reddetmek; 3) Değişime ivme kazandırmak için şiddete başvurmak veya şiddeti reddetmek.

Liberal demokratik reformlara destek olmak veya karşı gelmek: Bu anlayışa göre gruplar; liberal demokratik reformlara elverişli bir zemin sunan siyasi müzakerelere dâhil olup olmadıkları üzerinden ılımlılar ve radikaller şeklinde sınıflandırılmaktadır. Katılımcılardan biri, siyasal İslamcı hareketlerin etkilendiği üç politik çerçeveyi ortaya koymuştur.

İlk olarak, bazı siyasal İslamcı hareketler reform eğilimlerinin kuvvetli olduğu bütüncül bir geçiş döneminde köklü değişiklikler geçirmiştir. Bazı durumlarda dini ve politik faaliyetlerin ayrıştırılmasının dahi söz konusu olduğu reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu kategoride Tunus'taki Ennahda Hareketi, Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisi ile Birlik ve Reform Hareketi'nin devam eden ayrışması (90'ların sonlarında başlayan bir süreç) ve Cezayir'deki İslami Kurtuluş Cephesi (barış anlaşması sonrası dönem) örnekleri öne çıkmaktadır.

İkincisi, bazı siyasal İslamcı hareketler kısmi entegrasyon süreçlerinin ve siyasi açılımların yaşandığı yarı otoriter ve yarı bütüncül geçiş dönemlerinde kısmi

dönüşümlerden geçmiştir. Bu durum, Arap Baharı öncesi dönemden başlayarak aşamalar halinde ancak sürekli bir değişim içerisinde olan ve bu değişimin nihayetinde kendisini Arap Baharı'na bizzat yer almaya kadar götürdüğü Mısır'daki Müslüman Kardeşler örneğinde açık bir biçimde görülmektedir. Müslüman Kardeşler'in partileşerek iktidara geldiği, ancak siyasi karar alma süreçlerini hareketin partiye kapsamlı bir şekilde aktarmadığı dönemlerde de benzer bir durum söz konusu olmuştur. Bir katılımcıya göre eğer hareket içerisinde bazı dönüşümler yaşanmasaydı Müslüman Kardeşler, Arap Baharı ayaklanmalarında yer almayabilirdi. Söz konusu dönüşümler kısmi ölçeklerde de olsa bu durum, Müslüman Kardeşlerin diğer aktörlerle olan ilişkilerine doğrudan yansımıştır. Bir diğer katılımcının fikrine göre; Gannuşi, Mayıs 2013 tarihinde, o dönem var olan kriz için arabuluculuk teklifinde bulunmuş ancak Mısır Müslüman Kardeşleri üyeleri onu "çok ılımlı" bulduğu için herhangi bir karşılık bulamamıştır.

Üçüncüsü, bazı siyasal İslamcı hareketler her geçen gün baskı politikalarının yaygınlaştığı bir atmosferin ortaya çıkardığı çatışmacı bir çerçevede ya radikalleşmiş ya da izole olmuştur. 2011'de Suriye devriminin başlamasından sonra Suriye Müslüman Kardeşlerinin geçirdiği dönüşüm bunun açık bir örneğidir. Benzer bir durum, 2013 yılında gerçekleşen askeri darbeden sonra Mısır Müslüman Kardeşlerine dönük baskıların artmasını takiben hareket içerisinden yükselen bazı muhalif seslerin öne çıkmasında da görülmektedir.

Mevcut sistemleri kabul etmek veya reddetmek: İlimlileşme ve radikalleşme kavramları tipik olarak grupların mevcut sistemleri kabul etmeleri yahut

reddetmeleri hususundaki tutumlarına göre değişiklik arz etmektedir. Böylesi bir kavrayışla değerlendirildiğinde siyasal İslamcı hareketlerin birçoğunun Arap Baharı öncesi dönemde aslında bir tür modernleşme sürecinden geçtiği söylenebilir. Arap Baharı ayaklanmalarından uzun süre önce birçok siyasal İslamcı hareket (özellikle de Mısır Müslüman Kardeşleri ve onun kardeş organizasyonları), siyasi vizyonları ve şablonları için referans noktası olarak geniş bağlamda Müslüman ümmetinden teşekkül bir siyasi yapı yerine merkezi bir ulus-devlet modelini benimsemiş olup, ülkelerindeki seçimlere katılım göstermişlerdir. Ancak Arap Baharı'nın ileri aşamalarında Mısır Müslüman Kardeşlerinin, "reform mu devrim mi?" sorusuyla ciddi anlamda hemhal olduğu söylenebilir. Bu soru, grup içerisinde bir ihtilaf çitası olmaya devam etmiş ve grubun bilhassa genç üyeleri arasında, demokratikleşme yolunda devrim dışında herhangi bir yol tutturmayı reddeden geniş kitlelerin uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Buna göre, politik olarak dışlanma ile radikalleşme arasında sıkı bir ilişki vardır. Ayrıca radikalleşmenin ille de silahlanma olarak kendisini göstermesi gerekmediğinin altının çizilmesi gerekir. Tam tersine bu, demokrasiye ve liberal demokratik değerlere karşı bir radikalleşme biçimidir. Dolayısıyla ılımlılık, demokratik değişime ulaşmanın yolu olarak reform ve devrim ikilemi üzerinden değerlendirildiğinde daha bir karmaşıkmaktadır. Ülkelerinin yönetimindeki rejimlerin yanı sıra rakip siyasi partilerle ilişkilerinde görece pragmatik ve esnek (reform yanlısı) olan siyasal İslamcı hareketlerin liderleri, mevzu örgütlerinin yapısına geldiğinde daha katı ve hiyerarşik olma taraftarıdır. Öte yandan, devrimci unsurlar (radikaller)

mevcut sistemin demokratikleşmesi yönünde köklü değişiklikler talep etmekte ve örgütlerinde iç yapının değişmesi için de bir mücadele vermektedir. Böylece iki kategori ortaya çıkmaktadır: Kendi içinde muhafazakâr ve dışarıda reform yanlısı olanlar ile kendi içinde reform yanlısı ve dışarıda radikal olanlar. Bu kategorilerin, İslamcılarının biyografik gelişimine dayanan analizlerde daha kullanışlı olduğu söylenebilir. Bu tip analizler, makro düzeyde siyasal İslamcı hareketlerin değişimi yerine bireysel düzeyde yaşanan değişimleri takip ederek yapılabilir ve İslamcılar ile siyasal İslamcı hareketlerin dönüşümünü daha iyi kavramada yardımcı etkenlerdir. Araştırmacılar Müslüman Kardeşler ve diğer siyasal İslamcı hareketleri istisnai yahut monolitik örgütler olarak düşünmeyi bırakmalı ve gerçekten yeni bir şey öğrenmek istiyorlarsa toplumsal hareketlerin kendisinden ziyade hareketi oluşturan bireylere odaklanmaya başlamalıdır.

Silah(sız)lanma: Silah(sız)lanma, ılımlılaşıma ya da radikalleşme süreçlerinin farklı bir boyutu olarak düşünülmektedir. Bu yanıyla, siyasal İslamcı hareketlerin değişim adına şiddet araçlarına başvurmalarına dair tutumları dört kategoride incelenebilir:

Birinci kategori, ilkesel olarak siyasi bir değişim fikri etrafında toplanan grupların değişimi hayata geçirmek adına radikal yöntemlere başvurmayı reddeden en büyük gruptur. Bu grupta, genel olarak şiddete başvurmayı terk etmiş olan Müslüman Kardeşler (Mısır Müslüman Kardeşleri 50'lerde ve 60'larda terk etmiştir) öncülüğündeki hareketler yer almaktadır. Müslüman Kardeşler yerel otoritelere karşı şiddet araçlarına başvurmaya büyük ölçüde karşıdır ancak işgalci güçlere karşı bu araçlara başvurmanın gerekliliğini savunmaktadır (Filistin'deki İsrail işgali ve Irak'taki Amerikan güçleri gibi). Suriye ve Yemen konusunda ise Müslüman

Kardeşlere bağlı hareketler arasında bir fikir birliği olduğundan söz edemeyiz. İkinci kategori, kendilerini yok olmaktan korumak için ve savunmayı esas alan, yerel otoritelere karşı şiddet araçlarına taktiksel olarak başvuran siyasal İslamcı hareketlerden oluşan kamptır. Buna verilecek en iyi örnek Cezayir'deki İslami Kurtuluş Cephesi'dir. Üçüncü kategori, toplumsal ve siyasi anlamda bir değişim için şiddet araçlarına başvurmaya sıkı sıkıya bağlı olan Selefi cihatçı ideolojiyi savunan gruplardır. Nitekim bu tercih, sadece şiddet araçlarının etkili bir yol olmasından değil, meşru görülmesinden de kaynaklanmaktadır. Dördüncü kategori ise bir siyasi parti, paramiliter bir güç ve ikili bir yapıya sahip olan Şii (ve birkaç Sünni) siyasal İslamcı hareketlerdir (İran İslam Cumhuriyeti'nin yapısına benzer bir şekilde). Bu kategoride Lübnan'daki Hizbullah, Yemen'deki Ensarullah (Husi hareketi olarak bilinmektedir), Irak'taki bir dizi Şii paramiliter güç (şu an Haşdi Şabi çatısı altında toplanmış bulunmaktadır) yer almaktadır. Bu tip bir yapıya sahip olan Sünni siyasal İslamcı hareketler arasında da Filistin'deki Hamas ve İslami Cihad sayılabilir. Şiddeti meşru bir araç addeden hareketler, yabancı modellere öykünmeden şiddetin kendi örgütsel yapılarının vazgeçilmez bir parçası olduğunu düşünmektedir çünkü kendilerini güvende hissetmediklerinden mevcudiyetlerini de korumak adına silahlı bir kanada sahip olarak bir tür "hayat kurtarma ağına" ihtiyaç duymuşlardır. Önemle belirtmek gerekir ki siyasal İslamcı

Şiddeti meşru bir araç addeden hareketler, yabancı modellere öykünmeden şiddetin kendi örgütsel yapılarının vazgeçilmez bir parçası olduğunu düşünmektedir çünkü kendilerini güvende hissetmediklerinden mevcudiyetlerini de korumak adına silahlı bir kanada sahip olarak bir tür "hayat kurtarma ağına" ihtiyaç duymuşlardır

hareketlerin silahlanması her zaman yekpare bir görünümde değildir. Örgüt içerisindeki gruplar veya bireylerin siyasal İslamcı hareketlerin gideceği yönü kontrol etme güçleri olabilir ve bu durum, hareketleri iki yöne de itebilir yahut hareket içi ayrışmalar gün yüzüne çıkabilir.

Suriye, Mısır ve Fas'taki Siyasal İslamcı Hareketlerin Durumu

1) Suriye'deki Siyasal İslamcı Hareketler
Suriye'ye bakıldığında siyasal İslamcı hareketlerin kimliklerini, ideolojilerini ve stratejilerini şekillendiren bir dizi faktörden etkilendikleri görülmektedir. Öne çıkan fakat büyük bir öneme sahip olmayan Suriye Müslüman Kardeşleri, aşamalar halinde devrim öncesinde Suriye'de var olmayan Selefi cihatçı bir dizi hareketin içine çekilmiştir. Suriye'deki Selefi cihatçı savaşçıların kayda değer bir kısmı Suriye vatandaşı değildir ki bu durum, Suriye kökenli İslamcı hareketler ile devrimin başlangıçta bir silahlı çatışma iken ardından da topyekûn bir iç savaşa dönüşmesiyle birlikte görünürlük kazanan Selefi cihatçı gruplar arasında ayrım yapmayı daha da önemli hale getirmektedir. Komşu veya meseleye müdahil devletlerin istikrara kavuşmasını gözettiği Tunus örneğinin aksine Suriye meselesinde bir dizi devlet, Suriye devrimini İran'ı (Suriye rejiminin müttefiki) da kapsayacak şekilde bir araç olarak kullanmayı amaçlarken, bir diğer grup devlet devrimine devrimine dâhil olan belli devlet-dışı aktörleri, kendi bölgesel nüfuzunu güçlendirmek adına desteklemiştir. Suriye'deki ulusal İslamcı hareket; bir Suriye uzmanının, Suriye vatandaşları arasında Selefi cihat yanlısı söylemin, çekirdek ideolojinin kendisini yaymadan "popülerleştirildiği" bir süreç olarak tanımladığı durumun lehine daha da marjinalleşmiştir.

Suriye Müslüman Kardeşleri 80'lerde Suriye otoriteleri tarafından ciddi bir baskıya maruz kalmış ve bu da hareketin ülkedeki varlığını minimize etmesine, dolayısıyla Suriye devriminin başlamasını takiben sahadaki en etkisiz aktörlerden biri olmasına yol açmıştır. Ancak Müslüman Kardeşler ile aynı fikriyata sahip olan birçok hareket ve birey sahada halen aktiftir. Müslüman Kardeşler bir hareket olarak; yardım kuruluşları, sivil ve siyasi kurum ve platformlar kurarak yahut bunlara katılarak sürgünde iken Suriye ile bağlarını yeniden kurmaya çalışmaktadır. Sözgelimi Ahraruş Şam, Müslüman Kardeşler'e dönük yoğunlaşan baskılardan ve Irak'ın Amerika tarafından işgal edilmesinden oldukça etkilenmiştir ve nihayetinde bu etki, onları Selefi cihatçı eğilimli bir harekete dönüştürmüştür.

Suriye'deki ulusal İslamcı hareket; bir Suriye uzmanının, Suriye vatandaşları arasında Selefi cihat yanlısı söylemin, çekirdek ideolojinin kendisini yaymadan "popülerleştirildiği" bir süreç olarak tanımladığı durumun lehine daha da marjinalleşmiştir

2) Mısır'daki Nur Partisi

Siyasal İslamcı hareketler arasında 2011'deki Mısır devrimi sonrasında yaşanan en büyük dönüşümlerden biri, Selefi eğilimleriyle göze çarpan Nur Partisi'nin daha önce emsali görülmemiş bir şekilde siyasallaşması olmuştur. Parti, 2011 ayaklanması sonrasında ülkede oluşan yeni politik düzende temsil hakkı kazanarak kısmen kendi çıkarlarını ve varlığını korumak için ciddi ve daha önce görülmemiş bir ideolojik ve stratejik değişim yaşamıştır. Bu değişim, ilk olarak Nur Partisi'nin kurulmasıyla başlamış ve bunu başkaca daha küçük ve etkisiz Selefi eğilimli partilerin kurulması izlemiştir. Söz konusu değişimle birlikte dini tebliğ faaliyetleri ve gruplar arasında üç

kategoride toparlanabilecek bir ayrışma ortaya çıkmıştır: İlk kategoridekiler seküler siyasi güçlere karşı (sadece siyasi partilerle sınırlı olmayan) Müslüman Kardeşler iltisaklı Hürriyet ve Adalet Partisi'ne (HAP) destek vereceklerini duyurmuştur. İkinci kategoriyi, siyasi bir parti olarak politika arenasına dâhil olup, HAP'a siyasi rakip olmayı (her ne kadar daha sonra aynı koalisyonda yer alsalar da) savunan Nur Partisi temsil etmektedir. Seleflerin anlatısına göre HAP, Nur Partisi'ne bakanlık pozisyonları verme yönündeki sözünü tutmayınca bu durum, iki taraf arasında bir ihtilafa yol açmıştır. Üçüncü kategori ise İslami yönetimi hâkim kılmak için şiddet eylemlerine başvuran ulus-aşırı ağlara dâhil olmayı savunanlardan oluşmaktadır (Selefi cihatçılar).

Diğer yandan, Nur Partisi'nin karşı karşıya kaldığı en büyük zorluk, apolitik ideolojisini muhafaza ederken bir siyasi parti olarak parti politikalarına nasıl uyum sağlayacağı noktasında olmuştur. Geleneksel olarak Selefi ideoloji, Müslüman safları açısından ayrıştırıcı bir yol bulduğu gerekçesiyle parti politikalarına sıcak bakmamakta ve Müslüman bir yöneticiye itaatsizliği (politik olarak) de onaylamamaktadır. Nitekim Nur Partisi hâlâ yeni siyasi girişimi ile tarihini ve ideolojisini uyumlu hale getirme çabası içerisinde.

Nur Partisi'nin 2011 ayaklanmalarını takiben Mısır'daki siyasi İslamcı hareketlerin yaşadığı yüksek dinamizm ve yenilenme sürecinin yegâne göstergesi olmadığını göz önünde bulundurmak da önem taşımaktadır. Benzer bir şekilde, Mısır'daki resmi dini otorite (ve beraberinde MENA Bölgesi'ndeki diğer kurumlar) Selefi hareket ve siyasi uzantıları da dâhil olmak üzere siyasi İslamcı hareketleri siyasi anlamda

muhataplar haline getiren politik alanın şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Dini kurumlar ve siyasi İslamcı hareketler arasındaki ilişki, söylemlere ve meşrulaştırma süreçlerine özel olarak odaklanılarak daha derinlemesine bir incelemeye muhtaçtır.

Dini kurumlar ve siyasi İslamcı hareketler arasındaki ilişki, söylemlere ve meşrulaştırma süreçlerine özel olarak odaklanılarak daha derinlemesine bir incelemeye muhtaçtır

3) Fas'taki Siyasi İslamcı Hareketlerin Dinamikleri

Fas'ta üç hareket ve parti-Adalet ve Kalkınma Partisi, Birlik ve Reform Hareketi (BRH, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kardeş organizasyonu) ve Adalet ve Maneviyat Hareketi- 2011'deki protesto dalgalarının ardından ülkedeki siyasi atmosferi hem siyasi hem de toplumsal bir zeminde yeniden şekillendirmek için birbirinden farklı ve etkili roller ortaya koymuştur. Bu siyasi İslamcı hareketler arasında, kritik bir siyasi aktör olan Adalet ve Kalkınma Partisi, hükümetin ve temsilciler meclisinin yönetimini eline almıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar deneyimi, dönemsel açıdan kabaca iki düzlemde okunabilir: Birincisi, 2012'den 2016'ya kadar olan süreç ikincisi de 2017'den günümüze değin devam eden süreç.

İlk aşamada Adalet ve Kalkınma Partisi, hükümetin gücünü arttırmaya çalışmış, sarayın gücüne meydan okumuş ve bazı reformlar için bastırmıştır. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hamleleri, eski Başbakan Abdelilah Benkirane tarafından yürütülmüştür. Ancak yine bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi liderliğindeki hükümete olan kamu güveni de azalmıştır. Adalet ve Kalkınma

Partisi'nin yaşadığı bu kaybı yerel ve bölgesel bir zemine oturtmak gerekirse, Kuzey Afrika'da öncelikli olarak Tunus ve Mısır'da, özellikle Mısır'daki Müslüman Kardeşler hükümetine karşı yapılan askeri darbenin başarıya ulaşmasıyla yükselen siyasal İslam karşıtı dalganın önemli bir faktör olarak öne çıkması manidardır. Adalet ve Kalkınma Partisi, pragmatizmi ve etkili bir şekilde mesajını iletme yöntemlerini bir arada kullanarak iktidarda kalabilmiş ancak bunun neticesinde saray ile daha yakından çalışmak durumunda kalmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yatay bir şekilde büyümesi, sarayın en büyük kaygılarından biri olmuştur. 2015 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi, yerel seçimlerden üçüncü parti, bölgesel seçimlerden de birinci olarak çıkmayı başarmıştır. 2016'da ise Parti, parlamento seçimlerinde rekor sayıda koltuk kazanmıştır. Sonuç olarak saray, ilk olarak Parti'yi zayıf bir koalisyonu mecbur bırakmak istemiştir. İkincisi; saray, Abdelilah Benkirane'nin ikinci kez seçilmesini engellemiş ve onun yerine çok daha 'uysal' bir figür olan Sadeddin Osmani'yi başbakanlık makamına kabul etmiştir. Sarayın Parti için fiili olarak yaptığı bu müdahaleler Parti içerisinde bir bölünme yaratmış ve nihayetinde Partide iki kampın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk kamp, Parti'nin niyeti hakkındaki endişelerin azalması için sarayın suyuna gidilmesi gerektiğini savunan kamptır. İkinci kamp ise Parti'nin 2011 protestoları sonrası dönemde kazandığı ve biriktirdiği pazarlık gücünü bir koz olarak kullanmak hususunda ısrar etmektedir. Nihayetinde Adalet ve Kalkınma Partisi, sarayın manipülasyonuna razı olmuş ve popülaritesinin ve iç bütünlüğünün azalmasına sebep olacak şekilde zayıf bir hükümetin parçası olmaya devam

etmiştir. Sarayın baskıları karşısında ise Adalet ve Kalkınma Partisi, saray ile olan ilişkilerini geliştirip stratejik olarak bu ilişkiler üzerine kafa yorarken, toplumsal tabanına da daha fazla yatırım yapmaya başlamıştır.

Siyasal İslamcı Hareketler İçin Muhtemel Gidişat

Bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan değişimler siyasal İslamcı hareketleri gün geçtikçe zorlu bir evreye sürüklemektedir. Katılımcılar, özellikle Mısır Müslüman Kardeşlerinin terör örgütü ilan edilmesi çabalarıyla ortaya çıkan tehlikeli atmosferin üzerinde durmuş ve Müslüman Kardeşler ile benzer bir muameleye maruz kalan hareketlerin nasıl hayatta kalıp ileri adım atabileceklerine dair stratejiler önermişlerdir. Müslüman Kardeşlerin, kendisini içerisinde bulduğu durum daha önce emsali olmayan bir durum değildir ve grup içerisinde yaşanan sorunlar daha çok hareket içerisindeki daha derin tarihi eğilimlerin ve tartışmaların gün yüzüne çıkmış bir versiyonudur. Ancak Müslüman Kardeşlerin karşı karşıya kaldığı zorluklara tepki verirken bütüncül bir söylem ve stratejiden mahrum olduğu da söylenebilir.

Bazı katılımcılar, Müslüman Kardeşlerin darbe sonrası dönemde Mısır'daki eylem metotlarına odaklanarak Mısır'da siyasal anlamda yeniden sahnede yer almasına yardımcı olacak şekilde HAP-Müslüman Kardeşlerin iktidardan devrilmesine ilişkin bütüncül bir söylem oluşturmaya dair hareketin liderlerinin önünde zorlu bir görev olduğunu belirtmektedir. Sisi rejimi, kendi tahakküm rejimini güçlendirmek ve karşı devrimi istikrarlı bir hale getirmek için Mısır toplumunu kutuplaştırma ve toplumsal ölçekteki zıt kutupları birbirine karşı kullanma tekniğine başvurmaktadır. Müslüman Kardeşler içinse en önemli strateji, Mısır toplumunun diğer unsurları ile

olan ilişkilerini düzeltmeye başlaması, Mısırlı ve uluslararası aktörlerle ittifaklar kurması ve söz konusu çekişmenin ordu ve İslamcılar arasında geçen bir çatışma olduğuna dair yaygın söyleme karşı mücadele etmesi olacaktır.

Geldiğimiz noktada Müslüman Kardeşler Hareketi, darbe sonrası dönemde kendisini Mısır'da herhangi bir yerde konumlandıramıyor gibi gözükmektedir. Reform yanlısı bir hareket mi yoksa devrim yanlısı bir hareket mi olduğu belirsizdir ve bu belirsizlik, hareketin kendisini aktarma/yansıtmaya biçimini de etkilemektedir. Esasında Müslüman Kardeşler için esas soru şudur: Devrimci bir hareket mi, yoksa tedrici bir geçiş sürecini savunan bir hareket midir? Bu soru, askeri rejime karşı benimsenecek ideoloji ve stratejiye dair bir soru olduğu gibi, aynı zamanda bir kimlik sorusudur da. Henüz dile getirilmese de hareketin tabanında, eski nesilden oluşanyönetimin benimsediği "bekle ve gör" stratejisine yönelik artan bir memnuniyetsizlik olduğu hissedilmektedir. Hareketin politik (ve ideolojik) eğilimlerini daha net bir şekilde karakterize etmesi, kuvvetle muhtemeldir ki benimseyeceği stratejileri de etkileyecektir.

Mikro ölçekte bakıldığında, Müslüman Kardeşler içerisindeki entelektüel ve politik yenilikçiliğin gelişmesini engelleyen hususların başında, hareketin bireysel kapasiteyi bastıran katı hiyerarşisi gelmektedir. Elbette hareketin yaşadığı mevcut zayıflama ve parçalanma süreçlerinin tümüyle örgüt yapısındaki hiyerarşiyi zayıflattığı ve örgüt içerisinde reform beklentilerini sönmülediği söylenemez. Bu sebeptendir ki eleştiriler arasında, Müslüman Kardeşlere makro bir perspektiften yaklaşp, onu tümünden politik ve toplumsal bir hareket olarak değerlendirmek yerine

hareket içerisindeki mikro sorunlara da odaklanılması gerektiği de vardır. Birçok katılımcı, Müslüman Kardeşlerin iki açıdan köklü ve ciddi bir yeniden değerlendirme sürecinden geçmesine ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır: Devlet merkezli vizyonları ve toplumsal dönüşüm ajandaları. Konuşmacılar, zengin ve yoksul kesimler arasında derinleşen eşitsizlik uçurumlarına ve yoksul kesimlerin kendilerini içerisinde buldukları zorlu ekonomik koşullara yönelik net politik-ekonomik projeler geliştirmenin önemine vurgu yapmışlardır. Oysa Müslüman Kardeşler daha önceki dönemlerde elitler ve kırsal bölgeler arasında bir köprü görevi görebilmekteydi ancak son dönemlerde kırsal kesimlerdeki etkisini kaybetmeye başlamıştır.

Bir diğer katılımcı, Müslüman Kardeşler'in, onu bir terör örgütü olarak sınıflandırma çabalarına karşı mücadele etmek için Batı'ya ulaşmasının önemini vurgulamaktadır. Nitekim devletlerden de öte, Batı'daki sivil toplum örgütleri içerisinde yer alan sol tandanslı gruplarla ortaklık kurmak için elverişli bir zemin vardır. Siyasal İslamcı hareketlerin her geçen gün gelişen İran-Türkiye ittifakına yönelik yaklaşımlarını da belirlemeleri gereklidir. Birçok siyasal İslamcı hareketin İran ile çalışmak konusunda peşin olarak olumsuz bir yaklaşımı söz konusudur ancak siyasi grupların, İran ile kurulacak ilişkinin kendisi için en iyi nasıl kullanılacağını değerlendirmek için peşinen sergilenen tutumların ötesine geçmesi gerekmektedir. Forum'un Web sayfasında mevcuttur.

Bu rapor, Tamer Badawi ve Rawan

Hammoud tarafından kaleme alınmıştır.

Bu raporun İngilizce orijinal versiyonu Al Sharq Forum'un Web sayfasında mevcuttur.

ALSHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum; amacı, Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için tarafsız araştırmalar yapıp buna dönük uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeterek araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul /Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

